

TÜRKİYE'NİN SEBZE TOHURLUĞU GEREKSİNİMİ, TEMİNİ VE DIŞ TİCARETİ

İsmail GÜVENÇ⁽¹⁾ Atilla DURSUN⁽¹⁾

ÖZET: *Bu incelemede, Türkiye'nin sebze tohumluğu gereksinimi, temini ve dış ticareti değerlendirilmiştir. Çalışma sonunda Türkiye'de gerek kamu gerekse özel sebze tohumluk kuruluşlarının sebze tohumluğu ihtiyacının ancak % 16-17'ini karşılayabildiği ortaya çıkmıştır. Ayrıca, Türkiye'nin sebze tohumluğu ihatalında F1 hibrit ihracatında ise saf veya populasyon halindeki ucuz tohumlukların işlem gördüğü belirlenmiştir.*

GİRİŞ

Ülkemizde sebze üretim alanı 650-700 bin hektar, toplam sebze üretimi ise 17-18 milyon ton civarındadır (Anon., 1994a). Yüksek kalite ve verimlilik için, diğer bitkisel üretim sistemlerinde olduğu gibi, sebze üretiminde de kaliteli tohumluk kullanımı oldukça önemlidir. Ayrıca, olgunlaşma zamanı, hastalıklara dayanıklılık ve toplam verim tohum kalitesi ile yakından ilgilidir (Abak ve ark., 1994). Yüksek kalite ve verim için iyi bir toprak hazırlığı, gübreleme ve sulama gibi kültürel işlemler yanında nitelikli tohum mutlaka kullanılmalıdır (Eriş ve Özgür, 1991; Anon., 1994b). Bu nedenle, üretime nitelikli tohumla başlanması başarılı bir üretimin ilk koşuludur (Yanmaz, 1991).

Bitki gelişimi için gerekli şartlar optimal düzeyde olsa bile yeterli ürün elde etmek kullanılan tohumluğun kalitesine bağlıdır (Anon., 1994b). Kalitesiz tohum kullanımı halinde diğer girdilerin etkisi yetersiz kalmaktadır (Eriş ve Özgür, 1991). Nitelikli tohum kullanımıyla bitkisel üretimde verimde % 20-25 oranında artış sağlanabilmektedir (Harmanşah ve Doğan, 1985; Abak, 1989; Eriş ve Özgür, 1991). Ancak bu artış, hibrit çeşit kullanılarak, diğer girdi ve tekniklerin zamanında ve gereği biçimde uygulanması durumunda 2(3)-4 katına kadar ulaşabilmektedir (Karaca, 1985; Abak, 1989). Diğer yandan, son yıllarda ülkemizde sanayi sebzeçiliği (Anon., 1994b) ve örtü altı sebzeçiliğinin ağırlık kazanması kaliteli tohumun önemini artırmaktadır (Eriş ve ark., 1985).

Bu incelemede ülkemizin sebze tohumluk gereksinimi ve karşılanması ile dış ticaretinin değerlendirilmesi yapılacaktır.

(1) Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Bahçe Bitkileri Bölümü, Erzurum.

TÜRKİYE'DE TOHURLUK GEREKSİNİMİ VE KARŞILANMASI

Türkiye'de sebze tohumluk gereksinmesinin hesaplanmasında şu hususların dikkate alınması önerilmektedir: sebze ekim alanının miktarı; yetiştiriciliği değişik yöntemlerde yapılan türlerde, bu farklı yetiştirme tiplerinin oranı; yeni yetiştirme ve üretim teknolojilerinin özellikleri ve yalnızca yabancı döllenmiş türlerde değil, tüm sebze türlerinde üreticinin her yıl sertifikalı sebze tohumluğu kullanacağı varsayılmalıdır. Buna göre, yapılan hesaplama sonuçlarına göre Türkiye'nin sebze tohumluk ihtiyacı 12.000 ton civarındadır (Abak, 1989). Ancak, önceki yıllarda Türkiye'de sebze tohumluk gereksinimi 2.000 (Ölez, 1985), 4.000 (Eriş ve ark., 1985) ve 30.000 ton (Karaca, 1985; Şencan, 1985) olarak bildirilmiştir.

Ülkemizde sebze üreticisi sebze tohumluk gereksinimini kendi tohumunu üretme yanında, devlet ve özel tohumluk kuruluşlarından veya kaçak (yasal olmayan) yollarla sağlamaktadır (Yanmaz, 1991). Toplam sebze tohumluğu üretimimiz son yıllarda gittikçe artmaktadır. Nitekim, 1977'de sebze tohumluk üretimimiz 61.3 ton (Abak ve ark., 1994) iken 1995 yılı tohumluk üretim programında 2.038 ton sebze tohumu üretilmesi planlanmıştır (Tablo 1). Buna göre, toplam sebze tohumluğu gereksinimimizin 12.000 ton (Abak, 1989) olduğu kabul edilirse, bunun % 16-17'nin kamu ve özel kuruluşların tohumluk üretimi ile karşılanabilir. Ancak, tohumluk üretim programlarında bazı yıllarda üretim hedeflerinin tamamının gerçekleşmediği dikkate alındığında, sebze tohumluk ihtiyacının karşılanmasında tohum üreten kuruluşların payı dahada azalabilir. Ülkemizde sebze tohumluk üretiminin % 98.8'ini özel tohumculuk firmaları, % 1.2'ini de kamu tohum üretim kuruluşları gerçekleştirmektedir (Tablo 1). Tohumluk üretim programında, üretime katılan özel firma sayısı 38'e ulaşmıştır (Anon., 1995). Bu durum, özel sektöre hububat tohumluğu gibi bazı tohumlukların üretiminin cazip gelmemesi nedeniyle, bu sektörün hibrit tohumluğu -özellikle sebzelerde- üretimine ağırlık vermelerinden kaynaklanmaktadır (Anon., 1994b). İlgili yasalara göre, Türkiye'ye ithal edilen sebze tohumluğu miktarı 1993 ve 1994 yıllarında sırasıyla 345 ve 540 ton kadardır (Tablo 2). Bu değerlere göre, aynı gereksinim miktarı (12.000 ton) dikkate alındığında sebze tohumluğu gereksinimimizin ortalama %4-5'inin sebze tohumluğu ithalatıyla karşılanması sözkonusudur. Ancak, ülkemizden -yıllara göre farklıda olsa- sebze tohumluk ihracatının da yapıldığı dikkate alındığında, sebze tohumluk ihtiyacının karşılanmasında sebze tohumluk ithalatı önemli bir kaynak olmayabilir. Buna göre, gerek Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Tohumluk Programına dahil üretimle, gerekse yasal yolla tohum ithalatıyla tohumluk gereksinimi sağlanamamaktadır. Bu durumda, yetiştiricinin sebze tohumluk ihtiyacını kendi üretimiyle veya yasal olmayan yollarla karşılaması öncelikli olabilir. Nitekim, ülkemizde halen üreticinin büyük oranda kendi tohumunu ürettiğinin bildirilmesi (Abak ve ark., 1994) bu görüşü destekler niteliktedir. Ancak, Türkiye'de üreticinin ne kadar tohum ürettiği veya kaçak yollardan ne kadar tohum sağladığı hakkında kesin bilgi yoktur.

Tablo 1. Türkiye'nin sebze tohumluk üretimi.

Tür	Üretim (ton)		Toplam
	Kamu	Özel	
Domates	0,75	83,25	84,00
Biber	0,30	39,70	40,00
Patlıcan	0,08	8,92	9,00
Bezelye	4,50	255,50	260,00
Fasulye	6,00	160,50	166,50
Bakla	3,00	155,00	118,00
Ispanak	6,00	1178,00	1184,00
Hıyar	0,45	5,55	6,00
Kabak	0,10	11,90	12,00
Maydanoz	0,75	8,25	9,00
Soğan	2,00	22,00	24,00
Pırasa	0,15	4,45	4,60
Lahana	0,45	7,55	8,00
Diğerleri	-	113,43	113,03
Toplam	24,00	2014,00	2038,00
Pay (%)	1,2	98,8	100

Kaynak: Anon., 1995'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

TÜRKİYE'DE SEBZE TOHUMCULUĞUNUN DIŞ TİCARETİ

a) **Toplam sebze tohumluğu ihracat ve ithalatı:** Ülkemizin 1992-1995 yıllarında sebze tohumluğu ihracat ve ithalatı Tablo 2'de verilmiştir. Tablo 2 incelendiğinde, sebze tohumluğu ihracatının 1992, 1993 ve 1994 yıllarında sırasıyla 250, 710 ve 482 ton olduğu anlaşılabilmektedir. Aynı yıllarda elde edilen gelir ise sırasıyla 2.6, 1.9 ve 2.61 milyon dolar civarındadır. Sebze tohumluğu ithalatımız, 1992'de 159 , 1993'de 345 ve 1994'de 540 ton olarak gerçekleşmiştir. Birim miktara karşılık gelen sebze tohumluk değeri ithalatta ihracata göre 6-8 kat kadar daha yüksektir. Bu durum, ithalat ve ihracata konu olan tohumluk tipinin farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Bu, ülkemize ithalatı yapılan sebze tohumluğunun genelde fiyatı çok yüksek F1 hibritler olduğu halde, ihracatı yapılanların çoğunlukla saf veya populasyon halindeki ucuz tohumluklar (Abak, 1989) olduğu görüşünü doğrulamaktadır.

Tablo 2. 1992-1995 döneminde toplam sebze tohumluğu ihracat ve ithalatı.

Yıllar	İhracat		İthalat	
	Miktar (ton)	Değer (\$)	Miktar (ton)	Değer (\$)
1992	250	2.596.864	159	14.847.333
1993	710	1.893.172	345	14.610.046
1994	482	2.636.314	540	15.476.517
1995*	133	588.702	583	16.725.388

Kaynak: Anon., 1996'dan yararlanılarak hesaplanmıştır.

*: Ocak-Ekim periyodunu kapsamaktadır.

b) **Sebze Tohumluğu Dış Ticaretinin Türlerine Göre Dağılımı:** Dış ticarete konu edilen sebze tohumluğu domates, kavun, kabak ve diğer sebzeler olarak gruplandırılmaktadır. 1992'de domates, kavun ve kabak toplam ihracatın % 60-65'ini, ithalatın ise % 20-25'ini oluşturmaktadır. Ancak sonraki yıllarda bu oranlar azalmıştır. Mevcut kayıtlarda (Anon., 1996) diğer sebzeler ile ilgili ayrıntılara yer verilmemiştir. Birim miktardaki domates, kavun ve kabak tohumluğunun değer olarak karşılığı ithalata göre ihracatta daha düşüktür (Tablo 3).

Tablo 3. 1992- 1995 döneminde tohumluğu ihracat ve ithalatının sebze türlerine dağılımı.

Yıllar	Kabak		Domates		Kavun		Diğer Seb.Toh.	
	Miktar (ton)	Değer (\$)	Miktar (ton)	Değer (\$)	Miktar (ton)	Değer (\$)	Miktar (ton)	Değer (\$)
Ihracat								
1992	74.4	177.677	81.0	1.508.329	0.2	66.364	94.0	844.494
1993	50.7	86.587	37.6	574.818	51.55	39.221	569.8	1.192.546
1994	53.6	107.982	32.1	485.616	0.5	13.367	396.1	1.916.715
1995*	3.5	13.146	0.9	9.900	2.6	60.179	126.0	505.477
Ithalat								
1992	13.8	832.989	19.2	7.482.959	3.1	183.318	123.1	6.346.067
1993	15.0	531.705	29.4	6.702.697	5.9	269.659	294.2	7.105.985
1994	60.8	503.623	32.8	7.141.631	5.2	361.422	441.9	7.469.921
1995*	110.3	539.806	28.0	7.182.961	3.0	465.716	441.0	8.536.905

Kaynak: Anon., 1996'dan yararlanılarak hazırlanmıştır.

*: Ocak-Ekim periyodunu kapsamaktadır.

c) **Sebze Tohumluğu Dış Ticaretinde Önemli Payı Olan Ülkeler:** 1992-1995 döneminde sebze tohumluğu ihracatının ülkelere göre dağılımları Tablo 4'de sunulmuştur. Tablo incelendiğinde sebze tohumluğu ihracatının ülke gruplarına göre yıllara bağlı olarak dalgalı bir seyir izlediği anlaşılabacaktır. Buna rağmen en istikrarlı grubu OECD ülkeleri oluşturmakta olup, bu ülkelerin toplam sebze tohumluğu ihracatımızdaki payı 1993 ve 1994 ortalamasına göre % 92'dir. Bu grup ülkelerde sebze tohumluğu ihracatının % 85-95 kadarı (1993 ve 1994 yılları dikkate alındığında) Avrupa Topluluğu (AT) ülkelerine yapılmaktadır. AT ülkelerine sebze tohumluğu ihracatımız 1993 ve 1994 yıllarında 1992 yılına göre oransal olarak fazla yüksek olmasada, reel olarak yaklaşık 2-3 katı artmıştır. AT ülkelerine tohumluk ihracatının artmasında 1991'de gerekli standartların AT standartlarına benzetilmesinin büyük etkisi olmuştur (Kün ve ark., 1995). Eskiden Sosyalist ülke grubu olarak bilinen ülkelere sebze tohumluğu ihracatı yıllara göre istikrarsızda olsa artma eğilimindedir. Bu grupta ihracat yapılan başlıca ülkeler Rusya Federasyonu, Bulgaristan ve Romanya'dır. İslam ülkelerine sebze tohumu ihracatı 1992'de % 11 iken 1994'de % 2'ye kadar azalmıştır. Bu grupta Irak, S. Arabistan ve KKTC başlıca ihraç yaptığımız ülkelerdir (Anon., 1996).

Tablo 4.1992-1995 döneminde sebze tohumluğu ihracatının ülke gruplarına dağılımı.

Ülke	1992	1993	1994	1995*
L. OECD	215.56	661.33	437.89	89.80
A. AT(12)	187.635	631.17	366.69	45.12
Belçika	-	-	0.02	-
Danimarka	0.10	0.47	3.00	-
Almanya	1.20	5.10	4.15	1.50
Yunanistan	72.00	319.10	-	-
İspanya	-	20.00	-	-
Fransa	3.91	180.64	162.53	23.74
İtalya	49.12	54.15	37.94	7.13
Hollanda	61.10	51.80	156.10	12.76
İngiltere	-	-	2.96	-
B. D. OECD	27.93	30.17	71.21	44.68
ABD	0.15	10.89	2.70	35.38
Japonya	27.67	11.81	68.44	0.50
İsviçre	-	-	-	8.78
Avusturya	0.16	7.47	0.06	0.03
2. İslam Ülk.	29.38	25.96	10.37	11.50
Ürdün	-	-	-	1.00
S. Arabistan	28.88	24.68	-	-
Irak	-	-	4.35	-
KKCT	-	0.06	1.00	0.50
Diğerleri	0.50	1.22	5.02	10.00
3. Sos. Ülk.	0.06	6.50	2.00	28.75
Rusya Fed.	0.02	-	-	5.00
Diğerleri	0.04	6.50	2.00	23.75
4. Diğer Ülk.	4.21	16.86	26.60	2.89
Genel Top.	249.57	710.65	481.86	132.96

Kaynak: Anon., 1996'dan yararlanılarak hazırlanmıştır.

* : Ocak-Ekim periyodunu kapsamaktadır.

Sebze tohumluk ithalatımızın büyük kısmı OECD ülkelerinden gerçekleştirilmektedir (Tablo 5). Ancak, bu grup ülkelerden reel olarak ithalatımız artmakla birlikte oransal olarak azalmıştır. 1992 de bu grup ülkelerin payı % 95 iken, 1994'de % 75 olmuştur. OECD ülkelerinden sebze ithalatımızın büyük kısmı AT ülkeleri - özellikle Hollanda, Almanya, Danimarka, Fransa ve İtalya- ve ABD ile yapılmaktadır. Sosyalist ülkelerden sebze tohumluğu ithalatımız son yıllarda oransal ve reel olarak artmıştır. Bu ülkeler arasında başlıca ithal yaptığımız ülkeler Bulgaristan, Romanya ve Rusya Federasyonu'dur. İslam ülkelerinden ciddi bir sebze tohumluğu ithalatımız söz konusu değildir (Anon., 1996).

Tablo 5. 1992-1995 döneminde sebze tohumluğu ithalatının ülke gruplarına dağılımı.

Ülke	1992	1993	1994	1995*
1. OECD	151.22	292.62	407.69	463.14
A. AT(12)	101.84	205.35	279.38	366.28
Danimarka	9.39	17.10	19.02	112.39
Almanya	7.04	24.00	59.41	8.27
Fransa	34.21	26.22	37.17	51.30
İrlanda	-	-	0.03	-
İtalya	7.50	13.46	32.97	17.10
Hollanda	43.37	124,448	130.58	177.25
İngiltere	0.33	0.12	-	-
B. D. OECD	49.38	87.27	126.83	96.90
ABD	44.56	82.32	125.59	95.87
Japonya	3.98	4.49	2.41	0.98
İsviçre	0.84	0.45	0.32	-
2. İslam Ülk.	-	1.01	-	-
3. Sos. Ülk.	0.23	38.61	43.00	94.30
4. Diğer. Ülk.	7.61	12.22	90.10	248.25
Genel Top.	159.10	344.46	540.76	582.26

Kaynak: Anon., 1996'dan yararlanılarak hazırlanmıştır.

* : Ocak-Ekim periyodunu kapsamaktadır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Abak, K., 1989. Türkiye'de Sebze Tohumculuğu. TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Yayını 1989/1, s. 115-124.
- Abak, K., R. Yanmaz, Ş. Ellialtıoğlu, İ. Demir, 1994. Vegetable Seed Production in Turkey. Acta Hort., 362: 19-24.
- Anonymous, 1994a. Tarımsal Yapı ve Üretim 1992. DİE Yayını No: 1685.
- Anonymous, 1994b. Ziraî ve İktisadi Rapor 1992-1993. TZOB Yayını No: 174, s:429.
- Anonymous, 1995. Tohumluk programı 1995. T. C. Tarım ve Köyşleri Bakanlığı TÜGEM Yayını, s:140.
- Anonymous, 1996. İGEME Bilgisayar kayıtları 1992, 1993, 1994 ve 1995 değerleri, Ankara.
- Eriş, A., K. Abak, R. Yanmaz, 1985. Sebze Tohumculuğumuz ve Sorunları. Türkiye'de Sert.Kont. Toh. Ür. Doğ. Sor. Simp., Şubat 1985, İzmir, s: 91-96.
- Eriş, A. ve M. Özgür, 1991. Avrupa Toptuluğu ile Türkiye Sebzeçiliğinin Karşılaştırılması Üzerine Bir İnceleme. Planlama Dergisi, Yayın No: DPT 2223-MGS: 22.
- Harmancıoğlu, F. ve M. Doğan, 1985. Türkiye'de Sertifikalı ve Kontrollü Tohumluk Üretimi ve Sorunları, Devlet Üretim Çiftliklerinde Yapılan Uygulamalar ve Tohumluk Sorunları. Türkiye'de Sert.Kont. Toh. Ür. Dağ. Sor. Simp., Şubat 1985, İzmir, s: 17-29.

- Karaca, İ., 1985. Türkiye'de Tohum Üretim ve Dağıtım Sorunları. Türkiye'de Sert.Kont. Toh. Ür. Dağ. Sor. Simp., Şubat 1985, İzmir, s: 1-9.
- Kün, E., M. Avcı, F. Harmanşah, İ. Şahin, S. Kayımoğlu, ve R. Duman, 1995. Tohumluk kullanım ve üretimi. Türkiye Ziraat Mühendisliği IV. Teknik Kongresi, Cilt 2, s: 927-939.
- Ölez, H., 1985. Tarım ve Orman Bakanlığı Tohumluk Üretim Programının Esasları. Türkiye'de Sert.Kont. Toh. Ür. Dağ. Sor. Simp., Şubat 1985, İzmir, s: 11-15.
- Şencan, M., 1985. Türkiye Tohum Üretiminde Sebze Tohumu Üreten Özel Kuruluşların Yeri, Önemi ve Genel Sorunları. Türkiye'de Sert.Kont. Toh. Ür. Dağ. Sor. Simp., Şubat 1985, İzmir, s: 191-197.
- Yanmaz, R., 1991. Sebze Üretiminde Nitelikli Tohumun Önemi. Bahçe ve Sera, 1(3): 29-32.